

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

SAYI: 14 • EYLÜL 2020

TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ RAPORU 2019-2020

Burak Bilgehan Özpek

IDI International
Democratic
Initiative

**FRIEDRICH NAUMANN
FOUNDATION** For Freedom.
Türkiye

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

Sayı: 14 • Eylül 2020

TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ RAPORU 2019-2020

Burak Bilgehan Özpek

© Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2020

Bu çalışma, International Democratic Initiative (IDI) ve Friedrich Naumann Vakfı Türkiye Ofisi (FNF Türkiye) tarafından desteklenmektedir.

Bu çalışmadaki görüşler yazara aittir International Democratic Initiative (IDI) ve Friedrich Naumann Vakfı Türkiye Ofisi (FNF Türkiye) ve Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin görüşlerini yansıtmaz.

Özgürlük Araştırmaları Derneği

Çankaya Mah., Atatürk Bul., No: 160 D: 10 Çankaya, Ankara

(312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

[f](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukarastirmalari](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukar](https://twitter.com/ozgurlukar)

Burak Bilgehan Özpek

Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden lisans, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi Bölümü'nden yüksek lisans, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden doktora derecelerini aldı. Doktora sonrası araştırma projesini King's College Savunma Çalışmaları Bölümü'nde tamamladı. 2011-2020 yılları arasında TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. De Facto devletler, çatışma, demokratikleşme, Türk Dış Politikası ve güncel Ortadoğu politikaları üzerine yaptığı araştırmalar *Journal of International Relations and Development*, *International Journal*, *Iran and the Caucasus*, *Turkish Studies*, *Global Governance*, *Israel Affairs*, *Middle East Critique* ve *All Azimuth* gibi dergilerde yer aldı. 2017 senesinde *Peace Process Between Turkey and the Kurds: Anatomy of a Failure* kitabı Routledge tarafından yayımlandı Burak Bilgehan Özpek, Ortadoğu politikaları ve araştırma yöntemleri üzerine dersler vermektedir.

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	5
1. Yasal Çerçeve.....	7
a. Kapatılan Medya Kuruluşları.....	7
b. Tutuklanan Gazeteciler.....	8
c. Erişimi Engellenen On-line Yayın Organları.....	9
d. Yayın Yasakları.....	9
e. Yayın Cezaları.....	10
f. Sosyal Medya Kısıtlamaları.....	11
2. İktisadi Bağımlılık.....	12
a. Tiraj.....	13
b. Reklam Gelirleri.....	15
c. Basın İlan Kurumu.....	17
3. Kutuplaştırma.....	20
Sonuç.....	23

GİRİŞ

Ülkelerin demokratikleşme skorlarını ölçen bütün indeksler Türkiye'nin son yıllarda otoriterleştiği konusunda hem fikir. Yıllar sonra ilk defa, Freedom House, Türkiye'yi "kısmen özgür" kategorisinden çıkarttı ve özgür olmayan ülke olarak tanımladı. 2010'un hemen başlarında Türkiye'nin konsolide olmuş bir demokrasiye çok yaklaştığını öne süren Polity IV indeksi ise dramatik bir düşüş belirledi ve Türkiye'nin artık kusurlu da olsa bir demokrasi olmadığını açıkladı. Polity IV'a göre Türkiye bir anokrasidir. Yani demokrasi dışı bir rejimdir ve otoriterliğe doğru hızlı bir kayış gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, Türkiye için basın özgürlüğü ölçümü yapmanın heyecan verici bir tarafı artık yoktur. Ülkenin demokrasiden ayrıldığı yıllarda, basın özgürlüğü konusunda yazılan metinler oldukça önemliydi ve demokrasinin geleceği açısından fikir verebilecek sinyaller içeriyordu. Özellikle 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı Protestoları sonrası bu konu gündeme gelmiş, ilerleyen yıllarda oldukça tartışılmıştı. Mamafih gelinen noktada, basın özgürlüğü durumu bir gösteren olmaktan çıkmış, başlı başına bir gerçeklik olarak kabul görmeye başlamıştır. Artık Türkiye'de basının özgür olup olmadığı hararetli tartışmaların konusu değildir. Ortada bir gerçek vardır ve bu konu artık tartışma dışıdır.

Geçtiğimiz yıllarda, Türkiye'de Basın Özgürlüğünü değerlendirdiğimiz iki rapor ortaya çıkarttık. Bunlar 2015 ve 2016 senelerine ait bilgileri barındırıyordu. Bu raporlarda, basın kuruluşları ve gazeteciler üzerindeki baskıyı anlayabilmek için iki değişken kullanmıştık. Bunlardan birincisi "yasal çerçeve" olarak tarif ettiğimiz kamu otoritesinin şiddet uygulama tekeline yaslanarak basın kuruluşları ve gazeteciler üzerinde kurduğu baskıyı gös-

Türkiye'de basının özgür olup olmadığı hararetli tartışmaların konusu değildir.

teriyordu. Gazetecilerin tutuklanması, medya kurumlarına el konulması, yayın yasakları ve sosyal medya kısıtlamaları bu çerçevede ele alınmıştı. Bu yıl yayınlayacağımız raporda da kullanacağımız parametrelerden birisi bu olacak. Ancak, araştırmamızın sonucunun bizleri şaşırtmayacağını, sadece var olan baskıcı atmosferin detaylarına vakıf olmamıza yardım edeceğini söylememiz gerek. İkinci parametre ise “bağımlılık çerçevesi” dediğimiz, hükümet ile basın kuruluşları arasındaki iktisadi bağımlılık ilişkiydi. Bu aslında, yazdığımız raporları diğer çalışmalardan ayıran bir girişimdi. Zira, kamu kurumlarının reklam politikasının piyasa ekonomisi ile uyumsuzluk gösterdiğini, medya sahiplerinin yayın politikasını, siyasal iktidarın lütfuyla diğer sektörlerde alınan ihalelerin gölgesinde belirlendiğini iddia edebildik. Diğer bir ifadeyle, yasal bir baskı olmaksızın, iktisadi kaynakları keyfi olarak dağıtmak da basın özgürlüğünü kısıtlayan bir duruma işaret ediyordu. Zaman içerisinde veri toplayabildiğimiz kaynaklar kurumlar şeffaflıklarını yitirdikleri için azalsa da bu sene yayınlayacağımız raporda da “bağımlılık çerçevesini” kullanacağız.

Bu iki çerçeveye ilaveten, 2019 raporuna ilave etmek istediğimiz bir başka parametre daha var. Buna, özellikle son dönemlerde oldukça tartışılan populizm kavramının etkisinde kalarak karar verdik. Türkiye’yi bir populist otoriter rejim olarak tanımlama, populist idarelerin iktidar kurma stratejilerini medya manipülasyonları üzerine kurmalarını da kabul etmemizi beraberinde getirdi. Schedler’in ifadesiyle, otoriter rejimler vatandaş ile bilgi arasındaki ilişkiyi olabildiğince tahrip etmek isterler.¹ Xavier Marquez de bu konuya dikkat çekmiş, kamusal tartışmanın iktidar tarafından bilinçli bir şekilde yozlaştırıldığını, komplo teorileri yayan uzmanların ve yalan haberleri gündeme taşıyan basın kuruluşlarının amacının halkın mümkün merteye kafasını karıştırmak olduğunu iddia etmiştir.² Benzer bir noktadan hareketle, Jan Werner Mueller de populist idarelerin kamusal tartışmayı olabildiğince duygusal ve ahlaki bir zemine oturttuğunu ve rasyonellikten uzaklaştırdıklarını iddia etmişlerdir.³

Dolayısıyla, bu sene yazacağımız raporda, kamusal tartışmanın kalitesini de ekleyeceğiz. Medyadaki kutuplaştırıcı dil, yalan haber (fake news) sayı-

- 1 Schedler, A. (2002). Elections without democracy: The menu of manipulation. *Journal of democracy*, 13(2), 36-50.
- 2 Márquez, X. (2016). Non-democratic politics: Authoritarianism, dictatorship and democratization. Macmillan International Higher Education.
- 3 Mueller, A. (2019). The meaning of ‘populism’. *Philosophy & Social Criticism*, 45(9-10), 1025-1057.

sı ve komplo teorilerinin yaygınlığı bu parametrenin durumunu anlamaya çalışırken başvuracağımız kavramlar olacak. Çalışmanın son bölümünde ise medya özgürlüğü adına yaşanan olumlu gelişmeler ele alınacak, bazı çözüm önerileri sunulacaktır.

1. YASAL ÇERÇEVE

Özellikle Gezi Parkı Protestolarından sonra gazeteciler ve basın kuruluşları üzerindeki baskı artmış, yargı kurumları hükümetin siyasi gündemini gözeterek hareket etmeye başlamışlardır. Bu durum, 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra, Çözüm Süreci'nin bitmesiyle, daha da genişlemiş, 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi sonrası ise zirveye ulaşmıştır. Türkiye'nin OHAL (Olağanüstü Hal) koşullarında sandığa giderek Başkanlık Sistemi'ne onay vermesi üzerine bürokratik sistem üzerindeki Cumhurbaşkanlığı etkisi dramatik bir şekilde artmıştır. Bu durumu ifade hürriyeti açısından sorunlu kılan esas nokta, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın aynı zamanda Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Genel Başkanı olmasıdır. Böylece, devletin tüzel kişiliği ile AK Parti'nin siyasi gündemi birbirine karışmıştır. Diğer bir ifadeyle, AK Parti'nin siyasi ikbaline zarar verebilecek her hangi bir söylem veya politika devlete karşı işlenmiş bir suça veya ulusal güvenliğe yönelik bir tehdide dönüşmektedir. Yaşanan bu yapısal değişim Türkiye'nin demokratik olmayan ülkeler kategorisinde anılmasının asıl sebebidir.

a. Kapatılan Medya Kuruluşları

2019 senesi, medya kuruluşları açısından talihsiz bir sene olmasına rağmen bu durum demokrasi açısından olumsuz olduğu kadar olumlu gelişmeler de barındırmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) gazeteci kökenli milletvekili Atilla Sertel, 2019 yılının basın özgürlüğü açısından genel bir değerlendirmesini yaptığı konuşmada, ekonomik problemlerin medya kuruluşlarını zor duruma soktuğunu iddia etti. Ekonomik krizin başladığı 2018 yılının yaz aylarından bu yana ulusal ölçekte yayın yapan Vatan Gazetesi, AMK Gazetesi, Habertürk Gazetesi, Star Gazetesi ve Güneş Gazetesi yayın hayatına son verdi. Bu gazetelerden, VATAN, AMK ve Habertürk artan kağıt ve işletme maliyetlerini gerekçe göstererek iktisadi bir rasyonalite ile hareket ettiklerini iddia ettiler. Öte yandan, 2019 senesindeki yerel seçimlerin sonrasında, İstanbul Belediyesi'nin CHP adayı Ekrem İmamoğlu tarafından kazanılması hükümete yakın Star ve Güneş gazetelerinin iktisadi durumunu zora sokmuştur. Ağırlıklı olarak belediye şirketlerinden aldığı

Özellikle Gezi Parkı Protestolarından sonra gazeteciler ve basın kuruluşları üzerindeki baskı artmış, yargı kurumları hükümetin siyasi gündemini gözeterek hareket etmeye başlamışlardır.

**Özgür
bir
toplum
için...**

OHAL döneminde 34 Televizyon Kanalı, 6 Haber Ajansı, 29 Basımevi, 20 Dergi, 53 Gazete ve 37 Radyo İstasyonu'nun yayın hayatına son verilmiştir.

reklamlar sayesinde ayakta durabilen bu iki gazete de seçimlerin ardından kapatılmıştır. İlginç olan, her iki gazetenin toplam 203 bin olan okuyucu sayısı, bu gazeteler kapandıktan sonra başka bir gazeteye yönelmemiş ve gazete okumayı bırakmışlardır. Bu durum ise, mevzu bahis gazetelerin Basın İlan Kurumu'ndan daha fazla ilan ücreti tahsil edebilmek için tirajlarını şişirdiği iddialarını güçlendirdi. Dolayısıyla, tamamen kamu kaynaklı fonlarla finanse edilen ve hükümet politikalarını meşrulaştırma saikiyle hareket eden iki gazete kapatılmış oldu. Bu durum, basın özgürlüğü açısından olumsuz bir duruma işaret etmemektedir. Aksine kamu kaynaklarının daha verimli kullanılması açısından olumlu görülmektedir.

Öte yandan, ekonomik krizin birçok yerel gazeteyi de etkilediği gözlenmiştir. Türkiye Gazeteciler Federasyonu Başkanı Yılmaz Karaca, 2019 senesi içerisinde 1150 yerel gazeteden 125'inin maddi imkansızlıklardan ötürü yayın hayatına son verdiğini açıkladı. 2018 senesinde yaşanan ekonomik kriz kendisini 2019 yılında esaslı bir şekilde hissettirdi.

Bu aşamada şunu ifade etmek gerekir ki, 2016 senesinin 20 Temmuz günü ilen edilen OHAL 2018 senesinin 19 Temmuz günü sona erdi. BIANET'in verilerine göre bu süre zarfında zaten birçok medya kuruluşu kapatıldı. OHAL döneminde 34 Televizyon Kanalı, 6 Haber Ajansı, 29 Basımevi, 20 Dergi, 53 Gazete ve 37 Radyo İstasyonu'nun yayın hayatına son verilmiştir. Toplam 179 medya kuruluşu FETÖ ve PKK ile bağlantılı veya iltisaklı oldukları gerekçesi ile Kanun Hükmünde Kararnameler ile kapatılmıştır. Bu yayın organlarının taşınır malları ve mal varlıkları hazineye aktarılmış, borçlarının ise karşılanmamasına karar verilmiştir.

b. Tutuklanan Gazeteciler

Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın 7 Nisan 2020 tarihinde yaptığı açıklamaya göre 85 gazeteci ve medya çalışanı cezaevindedir. Bu gazeteciler arasında, Ahmet Altan, Barış Pehlivan, Barış Terkoğlu, Murat Ağırel ve Ercan Gün gibi kamuoyunun yakından tanıdığı gazeteciler de vardır.

İlginç olan, 15 Temmuz sonrası Gülen Cemaati ve Kürt medyasına odaklanan tutuklamaların Kemalist ve milliyetçi yazarlara da sıçramasıdır. Devlet sırrını ifşa ettikleri ve MİT kanununa muhalefet ettikleri gerekçesiyle 6 gazeteci tutuklanmıştır. Tutuklu gazeteciler hakkında hazırlanan 24 Nisan 2020 tarihli iddianame, onların 8 yıldan 19 yıla kadar hapis ile cezalandırılmalarını talep etmektedir.

c. Erişimi Engellenen On-line Yayın Organları

İfade Özgürlüğü Derneği tarafından 2019 yılında yayınlanan Engelli Web raporuna göre, bu seneye değin Türkiye’de toplam 245.825 web sitesi engellenmiştir. Sadece 2018 senesinde bu rakam 54.903 olmuştur. 2018 senesinde engellenen sitelerin 3.306’sı haber içeriklidir. Haber içerikleri, 159 sulh ve ceza hakimi tarafından verilen 658 karar sayesinde mümkün olmuştur.

Bu dönemin en olumlu gelişmesi, Bilgi Teknolojileri İletişim Kurumu tarafından 29 Nisan 2017 tarihinde erişimi engellenen Wikipedia’nın Anayasa Mahkemesi’nin 26 Aralık 2019 tarihinde verdiği karar ile yeniden erişime açılmış olmasıdır. Böylece, yerel mahkemeler ve bürokrasi üzerinde gözlemlenen hükümet baskısından, Anayasa Mahkemesi’nin daha az nasibini almış olduğu çıkarımı da yapılabilir.

d. Yayın Yasakları

Yayın yasağı koymak iki şekilde mümkün olabilmektedir. Birincisi mahkemeler, yani yargı erki aracılığıyla; ikincisi ise yürütme erki, yani Cumhurbaşkanlığı aracılığıyla. Mahkemelerin hangi durumlarda yayın yasağı getireceği anayasanın 28. Maddesi ile düzenlenmiştir. Buna göre;

Sürelili veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir.

Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) verilerine göre 1 Ocak 2019 ile raporun yazıldığı 21 Nisan 2020 tarihine kadar mahkemeler tarafından 197 yayın yasağı getirilmiştir. Bu yasaklar arasında dikkat çeken, özellikle Suriye operasyonu sırasında yaşanan gelişmelerin ve kayıp haberlerinin halka ulaştırılmasını yasaklayan kararlardır.

Öte yandan, Cumhurbaşkanlığı tarafından getirilen yayın yasakları arasında ise RTÜK’ün verilerine göre en son 2018 yılındaki Çorlu Tren Kazası yer almaktadır. Türkiye’nin 7 Haziran sonrası içinden geçtiği çalkantılı dönemlerde, terör saldırıları, Karlov Süikasti gibi olaylar bulunmaktadır.

Geleneksel medyanın dışında kalan ve alternatif haber alma kaynakları olarak son senelerde öne çıkan medya kuruluşlarından da bahsetmek ge-

Parlamentodaki güç dağılımının RTÜK yönetimine yansımaları, bu kurumu siyaset kurumu adına medyayı denetleyen bir mekanizmaya dönüştürmüştür.

rekir. Özellikle haber ve analiz siteleri hükümetin radarının dışında kalmamıştır. Deutsche Welle'nin 3 Mayıs 2020 tarihli haberine göre, internetten yayın yapan haber sitelerinin politik iklimin kurbanı olduğu birçok uzman tarafından ifade edilmiştir. Suudi Arabistan'ın Anadolu Ajansı ve TRT yayınlarına son vermesi üzerine Independent ve SkyNews Arabia gibi sitelere erişim engellenmesi, hükümetin tarikatlar ile girdiği bağlantılar üzerine yoğunlaşan ODATV'nin kapatılması, Suriye'nin İdlib kentinde 2020 senesinin Şubat ayında yaşanan çatışmalardan sonra Sputnik'e getirilen erişim yasağı bu süreçlerin ne denli keyfi olduğunu ve siyasi motivasyonlarla şekillendiğini göstermektedir.

e. Yayın Cezaları

RTÜK tarafından verilen yayın durdurma cezaları otoriter rejim baskısının en bariz örneklerinden birisidir. 1 Ocak 2019 tarihiyle 20 Nisan 2020 tarihleri arasında RTÜK yayıncı kuruluşlara toplam 1734 adet yayın durdurma, para cezası ve uyarı cezası vermiştir. Bu cezalar arasında en dikkat çeken, ülkenin en çok izlenen ana haber bülteni olan Fox TV'ye verilmiş olandır. RTÜK, 6112 sayılı Kanun'un 8/1/b maddesinde yer alan "Yayın hizmetleri, ... Irk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturamaz" maddesine dayanarak, Fox TV'ye hem para cezası hem de Ana Haber Bülteni'ne 3 günlük yayın durdurma cezası vermiştir. RTÜK üyeleri, aldıkları kararı gerekçelendirmemiş, sadece kanun maddesine dayandırmışlardır.

Benzer şekilde, muhalif bir yayın organı olan TELE 1 kanalında yayınlanan sabah haberleri programı, sunucu Can Ataklı'nın yorumları sebebiyle, 3 günlük yayın durdurma cezasının muhatabı oldu. Önceki senelerde yayımlanan raporlarda RTÜK'ün yapısı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştı. Durum değişmemiştir. Parlamentodaki güç dağılımının RTÜK yönetimine yansımaları, bu kurumu siyaset kurumu adına medyayı denetleyen bir mekanizmaya dönüştürmüştür. Böylece, gerekçelendirilmeye bile gerek duyulmadan, muhalif haber bültenleri için doğrudan yayın durdurma cezaları uygulanmaktadır. Bu otoriterleşme için yepyeni bir aşamaya işaret etmektedir. Zira RTÜK, haber sunucularının yaptıkları yorumların siyasi muhalefeti güçlendirdiğini düşündüğü an, yapılan eleştirileri kin ve düşmanlığa sevk etme gerekçesiyle yayın durdurma pratiğini kullanabilir. Bu açıdan bakıldığında, önümüzdeki dönemde benzer uygulamaların artacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 1. 01.01.2019 Tarihinden 15.05.2020 Tarihine Kadar RTÜK Tarafından Uygulanan Yaptırım Kararları

Yayın Kuruluşu	Yaptırımlar	Toplam Yaptırım Sayısı	Yayın Kuruluşu	Yaptırımlar	Toplam Yaptırım Sayısı
A Haber		0	Halk TV	10 İdare para cezası 3 Yayın durdurma cezası (Toplam 12 program)	13
Kanal 7		0	Tele 1	8 İdare para cezası 3 Yayın durdurma cezası (Toplam 10 program)	11
ATV	1 Uyarı	1	Fox	7 İdare para cezası 1 Yayın durdurma cezası (Toplam 3 program)	8
Ülke TV	1 Uyarı	1	KRT	3 İdare para cezası 1 Yayın durdurma cezası (Toplam 2 program)	4
TGRT Haber	1 İdari para cezası	1			
TOPLAM		3	TOPLAM		36

Tablo 1, 1 Ocak 2019 ile 15 Mayıs 2020 tarihleri arasında RTÜK tarafından uygulanan yaptırım kararlarını göstermekte, bu kararların hükümet yanlısı medya ile muhalif medya arasındaki adaletsiz dağılımına işaret etmektedir. Bu rakamlar, yukarıda öne sürülen beklentileri kuvvetlendirmektedir. Bu rakamlar ile birlikte, son olarak ifade edilmelidir ki, RTÜK'ün kanuni çerçevede hareket eden bir yapıya dönüştüğünü söylemek ve bu kuruma böyle muamele etmek yerinde olacaktır. Mayıs ayı içerisinde, hükümet destekçisi bir yazarın, 15 Temmuz darbe girişimine benzer bir durumda, oturduğu sitede daha evvelden belirlediği birkaç aileyi öldürebileceğini söylemesine RTÜK Başkanı Ebubekir Şahin, tepkisiz kalmış, cezai yaptırım konusunda tavır almamış ve önceliğinin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın talimatları olduğunu belirtmiştir. Bu tutum, kurumların kanuni çerçevenin onlara dayattığı kurallar yerine siyasi iradenin talimatlarıyla iş yaptıklarını göstermek açısından manidardır.

f. Sosyal Medya Kısıtlamaları

Twitter Transparency'nin 6 aylık periyodlar halinde hazırlanan raporuna göre Türkiye, yılın ilk yarısında, dünya çapında içerik yasaklama talebinde birinci sıradadır. Türk mahkemeleri 388, diğer yetkili makamlar ise 5685 içerik yasaklama talebinde bulunmuştur. Twitter bu taleplerin sadece yüz-

Medya üzerindeki kontrol, otoriter hükümetlerin demokratik meşruluğa sahip olmayı arzu etmesinin bir sonucudur. Ve üzülererek belirtilmelidir ki, demokrasi ile sivil özgürlükler arasındaki çatışmayı derinleştiren bir rol oynamaktadır.

de 5'ine olumlu yanıt vermiştir. Yılın ikinci yarısına dair rapor henüz açıklanmadığı için bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

Ancak belirtilmelidir ki, sosyal medya kısıtlaması sadece devlet tarafından talep edilmemektedir. Özellikle “troll” olarak tarif edilen ve hükümet yanlısı görüşleriyle dikkat çeken hesaplar adeta sosyal medya devriyesi gibi davranmaktadır. Bu kişiler, muhalif görüşleri bastırma, sindirme ve yıldırma gibi taktiklere başvurdukları gibi twitter kullanıcılarını Emniyet Müdürlüğü'ne ihbar etme gibi görevleri de ifa etmektedirler.

Toplumsal kutuplaşma, kimlik grupları arasında güvensizlik, kamusal tartışmanın duygusallaşması ve seviyesizleşmesi gibi sorunlara yol açan söylemlerin de yine troll olarak tabir edilen kişiler tarafından bilinçli olarak organize edildiği iddia edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, hükümet bir yandan twitter üzerinde formel bir baskı kurmaya çalışırken, diğer yandan troller vasıtasıyla kullanıcılar üzerinde psikolojik bir baskı kurmaktadır.

2. İKTİSADİ BAĞIMLILIK

Medyanın finansmanı konusu, medyanın ne denli özgür olduğunu ve siyasi iradenin Resmi görüşlerine alternatif seslerin ne denli yüksek çıktığını anlayabilmek için önemli bir göstergedir. Frederich Hayek'in belirttiği gibi, siyasi özgürlüklere yasal olarak sahip olmak eğer vatandaşların devletten iktisadi olarak bağımsız olmasıyla beslenmiyorsa özgürlük pratiğe geçemez ve siyasi paradigma sorgulanamaz.⁴ Birçok akademisyen için, hükümetlerin medya üzerindeki kontrolü illiberal demokrasilerin alamet-i farikasıdır. Medyanın bu tip rejimlerde, rıza üretim mekanizması olarak çalıştığını, vatandaş ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi manipüle ettiğini ve hükümetlerin propandada makinesi olarak çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Medya üzerindeki kontrol, otoriter hükümetlerin demokratik meşruluğa sahip olmayı arzu etmesinin bir sonucudur. Ve üzülererek belirtilmelidir ki, demokrasi ile sivil özgürlükler arasındaki çatışmayı derinleştiren bir rol oynamaktadır.

Türkiye'de medyanın kendisini finanse edebilmesi tiraj/rejting, reklam veya basın ilan kurumu üzerinden olmaktadır. Ancak bu gelir kalemlerinin hepsini içeren, hepsini kapsayan başka bir gelir kalemi daha vardır. Çalışmamızda, kamu kaynaklarının siyasi otorite tarafından keyfi kullanımının, medya kuruluşlarının tiraj (gazeteler için), reklam ve basın ilan kurumu

⁴ Hayek, F. A. (2014). The road to serfdom: Text and documents: The definitive edition. Routledge.

gelirlerini etkileyip etkilemediğini anlamaya çalışacağız. Böylece, iktidarın medyayı dolaylı olarak nasıl kontrol ettiğini tespit edebileceğiz.

a. Tiraj

Türkiye’de son dönemde gazete satışları oldukça azalmıştır. Bunun sebebi, dijital dönüşüm olarak gösterilse de, medyaya duyulan güvenin azalması ve okurların kendilerini ifade edecek gazete bulamamaları da tirajların azalmasında etkili olmuştur. Mesela Hürriyet Gazetesi, Doğan Holding bünyesinde faaliyetlerine devam ederken bayii satışı 2016 yılı itibarıyla 300 bin civarında tespit edilmiştir.⁵ Gazete el değiştirdikten ve hükümete yakın bir holdinge devredildikten sonra gazetenin bayii satışı 60 bin’e düşmüştür.⁶

Bu düşüşe rağmen, açıklanan tiraj rakamlarının gerçeği yansıtmadığına dair iddialar mevcuttur. Gazeteci Emin Çölaşan, Sözcü Gazetesi’ndeki köşesinde, tiraj rakamlarının kamu kurumları tarafından yapılan alımlar ile şişirildiğini ve gerçeği yansıtmadığını iddia etmektedir. Medya Günlüğü isimli web sitesi, bu sorunun farkına 2016 senesinde varmış, açıklanan tiraj ile bayii satışı arasındaki farkı ortaya koyan bir çalışma yayınlamıştır. Bu farkın kamu kurumlarının veya kamu ile iltisaklı kuruluşların yaptığı alımlardan kaynaklandığını iddia etmiştir. Bu çalışmaya göre gazetelerin açıklanan tirajları ile bayii satışları arasındaki fark Tablo 2’de gösterildiği şekildedir;

Tablo 2. Gazetelerin Açıklanan Tirajları ile Bayii Satış Rakamları

Gazete	Açıklanan tiraj	Gerçek tiraj
Hürriyet	335.000	302.000
Posta	300.000	273.000
Sabah	304.000	204.000
Sözcü	291.000	265.000
Habertürk	206.000	156.000
Milliyet	140.000	70.000
Yeni Şafak	112.000	25-28.000
Takvim	106.000	36.000
Güneş	103.000	23-33.000

⁵ <http://medyagunlugu.com/haber/gazetelerin-gercek-tiraji-45110>

⁶ <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/02/26/hurriyetin-tirajini-yazdi-isine-son-verildi/>

Siyasi değişimler ile tiraj rakamları arasındaki bu ilişki, medyanın finansmanı konusunda kamu gücünün ve bu gücü kullanan siyasi iradenin ne denli etkili olduğunu göstermektedir

Akşam	103.000	10-15.000
Vatan	102.000	37.000
Star	102.000	20-25.000

Tabloda görüldüğü üzere Sabah, Yeni Şafak, Takvim, Güneş, Akşam ve Star gibi aleni bir şekilde hükümeti destekleyen gazetelerin bayii satışları ile açıkladıkları tirajları arasında büyük bir uçurum vardır. Bu farkın sebebinin, belediyeler, kamu kuruluşları ve Türk Hava Yolları gibi kamu tarafından yönetilen kurumların yaptığı alımlar olduğu düşünülmektedir. Bu kanımızı güçlendiren olgu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Millet İttifakı adayı Ekrem İmamoğlu tarafından kazanılmasının ardından Star ve Güneş gazetelerinin maddi gerekçelerle kapatılmış olmasıdır.

Bu durumu daha iyi anlamak için, 2019 yılının 1 Ocak ve 1 Temmuz tarihlerindeki tirajları karşılaştırdık. Bunu yapmamızın sebebi, yerel seçimlerden önce ve sonra gazetelerin tiraj rakamlarında bir değişiklik olup olmadığını tespit etmektir. Zira, aradan geçen 6 ay içerisinde Millet ittifakı, Ankara, İstanbul, Antalya ve Adana gibi büyükşehir belediyelerini kazanmıştır. Cevabını aradığımız soru, bu değişiklik ile gazetelerin tirajlarındaki dalgalanma arasında bir korelasyon olup olmadığıdır.

Tablo 3'te görülebileceği gibi belediyelerin el değişimi ile gazete tirajları arasında bir ilişki vardır. Zira, İstanbul Belediye seçiminin yenilenmesi ile birlikte 23 Haziran 2020 tarihi itibarıyla yerel seçimler tamamlanmış, Ekrem İmamoğlu 27 Haziran tarihinde mazbatasını almış ve görevine başlamıştır. Bu değişim sonucu, hükümete yakınlığı ile bilinen Sabah Gazetesi'nin tirajı 18 bin, Hürriyet Gazetesi'nin 46 bin, Posta Gazetesi'nin 42 bin, Türkiye Gazetesi'nin 3 bin, Milliyet Gazetesi'nin 5 bin, Takvim Gazetesi'nin 7 bin, Yeni Şafak'ın 8 bin, Akşam Gazetesi'nin 3 bin, Güneş Gazetesi'nin ise 5 bin düşmüştür. Buna mukabil, muhalif kesime yakınlığıyla bilinen Sözcü Gazetesi'nin tirajı 14 bin artmıştır. Siyasi değişimler ile tiraj rakamları arasındaki bu ilişki, medyanın finansmanı konusunda kamu gücünün ve bu gücü kullanan siyasi iradenin ne denli etkili olduğunu göstermektedir.⁷

⁷ İstanbul Belediyesi'nin AKP ve CHP dönemlerinde yapmış olduğu gazete alımı haberleri için sırasıyla bkz: <https://t24.com.tr/video/ibb-de-8-personel-calisani-is-yerine-her-gun-20-gazete,19755> ve <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/10/07/yeni-akit-ibb-haberinin-metnini-degistirdi/>

Tablo 3. Gazetelerin 1 Ocak 2019 ve 1 Temmuz 2019 Tarihlerindeki Tirajları

Gazeteler	1 Ocak 2019 Tirajları	1 Temmuz 2019 Tirajları
Sabah	285.210	267.448
Sözcü	265.736	279.575
Hürriyet	265.655	218.990
Posta	211.383	169.529
Türkiye	133.129	128.828
Milliyet	131.330	126.386
Takvim	113.914	106.804
Yeni Şafak	110.438	102.482
Akşam	105.631	102.666
Güneş	106.437	101.856
Star	101.526	101.731

b. Reklam Gelirleri

Medya kuruluşlarını sadece gazetelerle sınırlı tutamayız. Hatta, insanların kanaatleri daha çok televizyonlar tarafından şekillendirilir. Son zamanlarda yıldızı parlayan ücretli servis sağlayan kanalları hariç tutarsak, insanlar televizyon izlemek için bir kaynak ayırmazlar. Onlara bu hizmeti sunan televizyon kanalları kendilerini reklam gelirleriyle finanse etme yoluna giderler. Böylece insanların daha çok ilgisini çeken kanalların daha fazla reklam gelinine sahip olması beklenir. Diğer bir ifadeyle, televizyon kanalları şirketler ile vatandaşların birbirleriyle buluşabilmeleri için ilgi çekici içerikler hazırlar ve bu buluşmayı sağlayabildiği müddetçe kendisini finanse edebilir.

Sağlıklı işleyen bir piyasa ekonomisinde, televizyon kanallarının reklam gelirleri ile ayakta kalmaları beklenir. Böylece, kanal sahiplerinin ve çalışanlarının siyasi otoriteye karşı bir sorumluluğu da olmaz. Onlar, vatandaşlara ve firmalara karşı sorumludur. Öte yandan, illiberal demokrasilerde, hükümetler medya üzerindeki kontrollerini dolaylı olarak ve iktisadi enstrümanları kullanarak gerçekleştirirler. Bu sebeple, siyasi iktidarın, medya üzerinde, iktisadi araçlar vasıtasıyla kurduğu kontrolü anlamının en kolay yolu reyting oranı ile reklam gelirleri arasındaki orantısızlığı tespit etmektir. Bu tespit edildikten sonra, reklam veren kurum ve firmaların siyasal iktidarla ilişkisi incelenip bir kanaate varılabilir.

Geçtiğimiz senelerde yayınladığımız raporlarda kamu iştirakli şirketlerin reklam politikalarını incelemiş ve hükümet yanlısı kanallara, az izlenmelerine rağmen, daha fazla reklam verildiğini tespit etmiştik. Ne var ki, 2016 senesinde kurulan Varlık Fonu birçok kamu iştirakli şirketi bünyesine katmış, bu vakitten sonra bahsi geçen şirketlerin verilerine ulaşmak imkansız hale gelmiştir. Varlık Fonu'nun başkanlığını Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, başkan vekilliğini ise Ekonomi Bakanı Berat Albayrak yapmaktadır ve fon Sayıştay denetiminin dışında tutulmuştur. Fon, Sayıştay yerine özel denetim firmaları tarafından denetlenmektedir. Medyada yer alan haberlere göre, özel denetim firması KPMG şeffaflık sorunlarından ötürü Fon'a bağlı şirketleri kusurlu bulmuş ve tam not vermemiştir.⁸ Varlık Fonu'nun iştirak sahibi olduğu bazı şirketler aşağıdaki gibidir;

- ◆ BOTAŞ
- ◆ Ziraat Bankası
- ◆ Halk Bankası
- ◆ Türk Telekom
- ◆ Türk Hava Yolları
- ◆ PTT
- ◆ T.C. Devlet Demiryolları
- ◆ Türkiye Denizcilik İşletmeleri
- ◆ TPAO
- ◆ Türksat
- ◆ Borsa İstanbul
- ◆ ETİ Maden İşletmeleri
- ◆ Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü

Görüldüğü üzere, fona bağlı şirketler, bankacılık, ulaştırma, iletişim gibi ekonominin bel kemiği olan sektörlerde lokomotif konumundadır ve önemli oranda reklam bütçelerinin olduğu tahmin edilmektedir. 2018 senesine kadar, Türkiye Nielsen tarafından yapılan araştırmalar, televizyon kanallarına verilen reklam harcamalarını rapor ediyor ve yukarıdaki şirketlerin hangi televizyon kanalına, ne kadar reklam bütçesi tahsis ettiğini öğrenebiliyor-

⁸ <https://www.birgun.net/haber/varlik-fonu-denetimden-tam-not-alamadi-300332>

du. Bu durum 2016 senesinde yayımlanan raporumuzda ayrıntılı olarak ele alınmıştı. Mamafih 2018 yılında Televizyon İzleme Araştırmaları Kurumu (TİAK) tarafından reklam harcamalarının raporlanmaması doğrultusunda bir karar alınmıştır. TİAK, Reklam Verenler Derneği, Reklamcılar Derneği ve 21 televizyon kanalı tarafından oluşturulmuş bir anonim şirkettir. Anlaşılmaktadır ki, alınan karar sonucu, televizyon kanalları, reklam harcamaları verisini ölçüm ve raporlama yapan diğer kuruluşlarla paylaşmayı 2018 senesinden itibaren sonlandırmıştır.⁹ Dolayısıyla, elimizde TİAK tarafından yayınlanan reyting oranlarının verisi mevcut iken, hangi televizyon kanalına hangi şirketin ne kadar reklam verdiği verisi yoktur. Bu durum, Varlık Fonu şirketleri harcamalarına dair şeffaflık sorunları ile birleşince, siyasi iradenin, kamu iştiraki olan şirketlerin reklam bütçelerini adil ve piyasa koşullarına göre dağıtıp dağıtmadığı bilgisine ulaşmak iyice zorlaşmaktadır. Ancak bu konuda ısrarla şeffaflıktan kaçınmak ve veri akışını bloke etmek reklam bütçelerinin harcanması konusunda oldukça manidardır.

c. Basın İlan Kurumu

Bu kurum, resmi ilanlar ile kamu kurum ve kuruluşlarına ait reklamların, gazete ve dergilerde yayınlanmasına aracılık etmektedir. Kurumun bu faaliyetler için ayırdığı bütçe 2019 yılı sonu itibarıyla 466 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bu rakam ulusal ve yerel gazeteleri kapsamaktadır. Basın İlan Kurumu'nun açık kaynaklardan ulaşılabilecek en son verisi 2017 senesine ait faaliyet raporudur. Bu rapor Independent Türkçe servisi tarafından haberleştirilmiş ve ulusal gazetelere tahsis edilen ilan ve reklam tutarları yayınlanmıştır. (Bkz. Tablo 4)

Tablo 4. Gazetelerin İlan ve Reklam Gelirleri (2017)

Gazete adı	Resmi İlan Geliri	Resmi Reklam Geliri	Toplam
Sabah	7.104.752 TL	13.733.688 TL	20.838.430
Hürriyet	7.042.554 TL	11.418.688 TL	18.460.720 TL
Yeni Şafak	6.326.423 TL	5.569.166 TL	11.865.720 TL
Posta	7.058.064 TL	3.998.962 TL	11.057.027 TL
Milliyet	6.307.532 TL	4.169.538 TL	10.477.071 TL

⁹ <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/nielsen-televizyon-reklam-harcamaları-raporlamasını-sonlandırıyor/>

2018 yılında Televizyon İzleme Araştırmaları Kurumu (TİAK) tarafından reklam harcamalarının raporlanmaması doğrultusunda bir karar alınmıştır. TİAK, Reklam Verenler Derneği, Reklamcılar Derneği ve 21 televizyon kanalı tarafından oluşturulmuş bir anonim şirkettir. Anlaşılmaktadır ki, alınan karar sonucu, televizyon kanalları, reklam harcamaları verisini ölçüm

Basın İlan Kurumu yöneticilerinin siyasi motivasyonları ve olası siyasi kariyer hevesleri neticesinde, ellerindeki kaynağı gazetelere tahsis ederken objektif ve kanunlara uygun davranmamaktadır.

Star	6.342.717 TL	2.195.565 TL	9.258.283 TL
Akşam	6.346.799 TL	2.654.518 TL	9.001.317 TL
Türkiye	6.206.228 TL	2.171.110 TL	8.377.338 TL
Takvim	6.355.200 TL	1.883.283 TL	8.238.483 TL
Sözcü	6.455.620 TL	1,933,319 TL	8.388.940 TL
Yeni Akit	4.959.601 TL	3.057.103 TL	8.016.704 TL
Güneş	8.813.748 TL	1.205.271 TL	7.019.020 TL
Yeni Birlik	5.456.343 TL	598.076 TL	6.054.419 TL
Milat	4.971.659 TL	662.204 TL	5.633.863 TL
Aydınlık	4.993.025 TL	55.679 TL	5.048.705 TL
Yeni Çağ	4.742.539 TL	24.330 TL	4.766.870 TL
Diriliş Postası	4.152.659 TL	304.910 TL	4.457.570 TL
Karar	3.970.949 TL	144.223 TL	4.115.173 TL
Cumhuriyet	2.037.401 TL	1.747.901 TL	3.785.302 TL
Milli Gazete	1.998.780 TL	309.154 TL	3.307.934 TL
Korkusuz	1.304.761 TL	3.264 TL	1.344.025 TL
Yeni Asya	1.200.243 TL	8.173 TL	1.208.956 TL
Birgün	1.063.036 TL	397.782 TL	1.460.819 TL
Evrensel	432.515 TL	101.286 TL	533.801 TL
TOPLAM	112.679.138 TL	59.067.975 TL	171.747.113 TL

Bu rakamlar göz önünde bulundurulduğunda, hükümete muhalif çizgide yayın yapan Sözcü, Cumhuriyet, Evrensel, Birgün, Korkusuz, Yeni Asya, Milli Gazete, Yeni Çağ ve Karar gazetelerinin Basın İlan Kurumu'ndan toplam 28.911.827 TL ödeme aldığı anlaşılmaktadır. Geriye kalan 142.835.286 TL ise hükümet yanlısı gazetelere tahsis edilmiştir. Diğer bir ifadeyle Basın İlan Kurumu tarafından ulusal gazetelere ayrılan bütçenin %16.9'u muhalif, %73.1'i ise hükümet destekçisi gazetelere ödenmiştir. Ayrılan ödeneklerin, gazetelerin tirajlarından bağımsız olduğunu, siyasi motivasyonların bu süreçte etkili olduğunu söylemek ise yanlış olmayacaktır.

Yukarıdaki veri 2017 senesine ait olduğu için bu yılın ilk haftasında Sözcü Gazetesi'nin tiraj rakamlarını inceledik. Bu hafta içinde Sözcü Gazetesi'nin ortalama tirajı 273.246 olmuştur ve Hürriyet, Sabah ve Posta gazetelerinin ardından dördüncü sıradadır. Buna rağmen Sözcü, kendisinden daha az

okunan 6 gazeteden daha az gelir elde etmiş ve Basın İlan Kurumu'nun listesinde onuncu olabilmıştır.

Benzer bir şekilde, hemen hemen aynı tiraj rakamına sahip olan (51 bin) Akit ve Karar gazeteleri de farklı muamelelere tabi tutulmuştur. Hükümeti radikal bir şekilde savunan Akit Gazetesi 8.016.704 TL ilan ve reklam geliri elde ederken, muhalif ve ılımlı muhafazakarlara hitap eden Karar Gazetesi'nin bu pastadan aldığı pay bu rakamın hemen hemen yarısı, 4.115.173 TL olmuştur.

Daha önce tirajların güvenilirliği ile ilgili yaptığımız tespit burada da karşımıza çıkıyor. Güvenilir olmayan tirajlara sahip, naylon gazete olarak tabir edilen medya organları, Basın İlan Kurumu'ndan hak ettiklerinin üzerinde ilan ve reklam alabilmektedirler. Fakat asıl sorun rakamların abartılması kadar abartılmış haliyle bile Basın İlan Kurumu'nun kaynakları keyfi olarak dağıtmasıdır. Bu keyfilik 2019 ve 2020 senelerinde muhalif 3 gazetenin tamamen bu dağıtım sisteminden dışlanmasıyla zirveye ulaşmıştır. Sol siyasetin medyadaki sesi olan Evrensel ve Birgün gazetelerine ilan ve reklam akışı 2019 yılının Eylül ayında aralıklı olarak askıya alınmıştır. Kurum, Evrensel Gazetesi'ni toplu satın alma, Birgün gazetesini ise Resmi İlan ve Reklamlar ile Bunları Yayınlayacak Süreli Yayınlar Yönetmeliği'nin 52'nci Maddesi'ne göre, elektronik ortamda tutulması zorunlu olan 'Baskı ve Bayi-İade Defterleri'nin gecikmeli olarak tutulduğu iddiası ile itham etmiştir.

Uluslararası sivil toplum örgütlerinin ve gazetecilik cemiyetlerinin uğraşı sonunda Birgün Gazetesi'ne verilen ceza 25 Şubat 2020 tarihinde kaldırılmıştır. Ancak Evrensel Gazetesi için bu tip cezalar devam etmektedir. Üstelik, Basın İlan Kurumu, gazetelerin içeriklerini gerekçe göstererek ilan ve reklam cezası uygulamasına başlamıştır. Basın İlan Kurumu, Evrensel'de 24 Şubat 2020 tarihinde İhsan Çaralan imzasıyla yayınlanan "Hükümet Vatandaşına Şehit Olmayı Vadeder mi?" Başlıklı yazısını herhangi bir savcılık incelemesi olmamasına rağmen gerekçe göstererek bu gazeteye ilan kesme cezası uygulamıştır. Kurum, "Basın Ahlak Esaslarının ihlal edildiğini" iddia etmiş ve yazıyla ilgili resen soruşturma başlatmıştır. Bu yazının gerçeğe aykırı olduğunu da iddia etmiş, "Bir kamu hizmeti olan gazetecilik, ... kamu yararına aykırı bir şekilde kullanılamaz" ve "Kişi, kurum ve toplum katmanlarına yönelik yayınlarda, eleştiri sınırlarını aşan haksız isnat yapılamaz" ifadelerini kullanmıştır.¹⁰

¹⁰ <http://susma24.com/evrensele-basin-ilan-kurumundan-yine-ceza/>

Benzer şekilde, Cumhuriyet Gazetesi, 22 Mayıs 2020 tarihinde, Cumhurbaşkanlığı İletişim Direktörü Fahrettin Altun'a ait olduğu iddia edilen ruhsatsız bina ile ilgili haber yaptığı için Basın İlan Kurumu tarafından cezalandırılmıştır. Buna göre, Cumhuriyet Gazetesi'ne 35 gün boyunca ilan verilmeyeceği kamuoyuna açıklanmıştır. Bu örnekler, Basın İlan Kurumu'nun hükümetin aleyhine olabilecek içerikleri ilan ve reklam ödeneğini keserek cezalandırma ve medyayı terbiye etmeye çalıştığını göstermektedir. Basın İlan Kurumu tarafından verilen cezaların hukuki tek dayanağı kamu yararı ilkesidir. Kamu yararının ne olduğuna karar verme yetkisini ise oldukça keyfi bir biçimde kullanmakta, bu ilkeyi savcılık makamından bile daha sert yorumlamaktadır. Dolayısıyla, Basın İlan Kurumu yöneticilerinin siyasi motivasyonları ve olası siyasi kariyer hevesleri neticesinde, ellerindeki kaynağı gazetelere tahsis ederken objektif ve kanunlara uygun davranmamaktadır.

Son olarak şunu belirtmekte fayda vardır ki, Basın İlan Kurumu'nun yıllık faaliyet raporları web sitesinde yer almamaktadır.

3. KUTUPLAŞTIRMA

Otoriter yönetimler, medyayı kontrol ederken sadece bilgi akışını değil aynı zamanda kamusal tartışmanın niteliğini de manipüle etmeyi amaçlarlar. Bunu yaparak, vatandaşlar ile toplumdaki alternatif seslerin ve yorumların buluşmasını önlemeyi amaçlamaktadırlar. Özellikle, iktidarın seçimler ile belirlendiği illiberal ve populist otoriterliklerde, hayatın her anı temposu yüksek bir siyasallaşmanın baskısı altında geçer. Halkı her daim iktidarın arkasında kenetlenmiş bir şekilde tutmak gerekir. Zira, inanmış ve sadık bir destekçi kitlesi yaratmak ve bu kitleyi çoğunluk haline getirmek, otoriter yönetimlerin görev sürelerince keyfi hareket etmelerinin ve seçimlerde bunun bedelini ödememelerinin garantisidir.

Fanatik bir destekçi kitlesi yaratmak ise vatandaşların rasyonel düşünme ve davranma eğilimlerini hissi ve tepkisel davranışlarla ikame etmekten geçer. Dolayısıyla, kamusal tartışma, herhangi bir olgunun bilimsel ve teknik tartışmasından ziyade normatif ve ahlaki söylemler etrafında şekillenir. Bilimin ve tekniğin objektifliği, ahlakın subjektifliğine feda edilir. Bu kasıtlı bir politikadır çünkü bir olguyu ele almayı, ona yönelik hükümet politikasını rasyonel bir zaviyeden, olası sonuçlarını hesaba katarak eleştirmeyi imkansız kılar. Rasyonalite, neden-sonuç ve fayda-maliyet gibi parametrelere odaklandığı için hamasetten uzak olmak zorundadır. Yani, rasyonel bir argüman ikna edici olmak için belagata değil verilere ihtiyaç duyar. Bu

tip argümanlar ise kamusal tartışmayı birbirini sindirmeye çalışan kampların oyun alanı yapmaktan çıkarır, birbirini besleyen ve geliştiren görüşlerin karşılaşma alanı olarak tanımlar.

Öte yandan, kamusal tartışmayı ahlaki eksene oturtmak birbirleriyle uzlaşması mümkün olmayan subjektif ahlak anlayışları için bir savaş meydanı yaratır. Hangi kavramın ahlaki olarak daha öncelikli olduğu sorusu çözümlenmesi zor bir meseledir ve kamusal alanda, özellikle popüler televizyon kanallarında, derinlikli olarak tartışılması pek mümkün değildir. Dolayısıyla, televizyon ekranları ahlaki pozisyonları en yüzeysel hamasi söylemlerle savunan yazar, akademisyen ve politikacılarla dolup taşar. Otoriter hükümetler altında, kamusal tartışmanın kalitesi bilinçli olarak düşürülür. Bu belirli bir olguya karşı verilecek hükümet tepkisini her türlü teknik, bilimsel ve rasyonel tepkiden muaf kılmak için geliştirilmiş bir stratejidir.

Bu strateji, toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmekten başka bir işe yaramaz. Birbirine yabancı, birbiriyle uzlaşamayan ve birbirinin kayıplarıyla beslenen iki kutuplu bir toplum bu şekilde ortaya çıkar. Bu kutuplardan birisi çoğunluğu oluşturduğu ve hükümeti desteklediği sürece otoriter yönetimin bu tablo ile bir sorunu yoktur. Medya, farklı görüşlerin birbirleriyle konuşarak maksimum faydayı üretebileceği bir platformdan toplumun bir kısmının diğerini sürekli olarak ahlaksızlıkla itham ettiği bir tiyatroya bu şekilde dönüşür.

Medya üzerindeki hükümet kontrolü birçok akademik çalışma tarafından ele alınmıştır. Ancak hükümetin bu etkiyi kutuplaştırma yaratmak ve kamusal tartışmanın kalitesini düşürmek için kullandığına dair sistemli bir araştırma maalesef henüz yapılmamıştır. Ancak, gerek geleneksel medya gerekse sosyal medya açısından bu konu son zamanlarda sıklıkla gündeme gelmektedir. 2020 senesi içinde bu konuda en dikkat çekici çalışma, Faruk Bildirici tarafından yayımlanmıştır. Bildirici, hükümete yakınlıklarıyla bilinen 6 gazetecinin köşe yazılarını incelemiş ve bu yazıların ötekileştirme, düşmanlaştırma, mesnetsiz itham, aşırı genelleme gibi kavramlarla ifade edilebilecek stratejiler kullandığını tespit etmiştir.¹¹

Yazıda bahsi geçen 6 gazetecinin (bu raporda isimleri verilmeyecektir), popülizmin beslendiği biz-onlar ayrımı, toplumsal gruplar arasında karşıtlık yaratma, bir ideolojiyi, düşünceyi veya kimlik grubunu alenen aşağılama,

¹¹ <https://farukbildirici.com/blog/detay/Kutuplastiran-yazarlar-tablosuna-degerli-katkilar-1>

İktidarın seçimler ile belirlendiği illiberal ve populist otoriterliklerde, hayatın her anı temposu yüksek bir siyasallaşmanın baskısı altında geçer.

**Özgür
bir
toplum
için...**

**Kutuplaşma ve
kamplaşma stratejilerinin sosyal
medya platformlarında da organize bir şekilde
yürütüldüğü
tespit edilmiştir.**

hükümetin resmi politikasına muhalif olanları kriminalize etme, vatan haini olarak ifşa etme eğiliminde oldukları Bildirici tarafından örneklerle ortaya koyulmuştur. Yazarların kullandıkları dil, toplumsal barışı ve uyumu güçlendirmek yerine, farklı görüşteki insanların birbirlerine nefret duymasını ve aşağılamasını özendirilmektedir.

2020 senesinin Haziran ayında, sosyal medya platformu Twitter da benzer bir noktadan hareketle Türkiye bağlantılı bir çok hesap hakkında yürüttüğü incelemeyi sonuçlandırdı. Twitter'ın açıklaması şu şekilde oldu:

Bu yılın başlarında Türkiye'deki kullanıcıları hedef alan, koordineli şekilde sahte faaliyet gösteren hesaplar tespit ettik. Ağdaki hesap hareketlerine ve teknik göstergelere ilişkin analizimiz sonucunda, sahte ve ele geçirilmiş hesapların AKP lehine siyasi söylemleri yaymak için kullanıldığını belirledik. Ayrıca bu hesaplarda Cumhurbaşkanı (Tayyip) Erdoğan'a güçlü bir destek de veriliyor. Söz konusu 7 bin 340 hesabı bugün arşive ifşa ediyoruz. "Teknik analizler, partinin (AKP) gençlik kollarıyla ilişkili ağlara ve çok sayıda ele geçirilmiş hesabın bulunduğu merkezi bir ağa işaret ediyor. Sonuç olarak, bugün ifşa ettiğimiz ağın içinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ve hükümeti eleştiren topluluklarla bağlantılı ele geçirilmiş hesaplar yer alıyor. Bu hesaplar, devletle bağlantılı aktörler tarafından defalarca 'hack'lenmeye ve ele geçirilmeye çalışılmıştır."

Twitter ile birlikte çalışan Stanford Üniversitesi'ne bağlı İnternet Gözlem Evi (SIO) ise ortaya çıkan verinin analizini yapmış ve bu konuda bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre;

- ◆ 7340 hesap kapatılmıştır ve bu hesapların %60'ının takipçi sayısı 100 binin üzerindedir.
- ◆ Bu hesapların attığı tweetlerin içerikleri benzerdir ve birbirleriyle koordineli şekilde çalışmaktadırlar.
- ◆ Bu hesaplar, özellikle 2013 senesindeki Gezi Protestoları'ndan sonra artışa geçmiştir. AKP hükümeti dezenformasyon amacıyla 6000 kişiyi işe almıştır.
- ◆ Bu hesaplar Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile 1.7 milyon kez etkileşime girmiştir.
- ◆ Bahsi geçen hesaplar sadece AKP'yi desteklemek için değil aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Halkların Demokratik Partisi

(HDP) aleyhine de içerik üretmekte, muhalefet partilerini terör ile ilişkili göstermeyi amaçlamaktadır.

- ◆ Dış politikada, Suriye, Libya, Katar ve Filistin gibi konularda yoğun bir şekilde tweet atılmakta ve hükümetin politikasına iç politikada destek sağlanması amaçlanmaktadır.

SIO raporunda görüldüğü üzere, kutuplaşma ve kamplaşma stratejilerinin sosyal medya platformlarında da organize bir şekilde yürütüldüğü tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, paralı trol hesaplar açılmış ve muhalefet partileri terör ile ilişkili olarak gösterilmiş, bunun yaygın bir kanaat olduğu imajı verilmiş ve alternatif seslerin yükselmesi engellenmiştir. Bununla birlikte, AKP sempaticanlarının radikallik seviyeleri yükseltilmiş, toplumsal kamplaşma derinleştirilmiştir.

SONUÇ

2019-2020 medya özgürlüğü raporunu yazarken, geçmiş senelerde ele aldığımız yasal çerçeve ve iktisadi bağımlılık kriterlerine toplumsal huzuru ve barışı tehdit eden kutuplaştırma stratejilerini de ekledik. Kuşkusuz ki, önümüzdeki dönemde kutuplaştırma üzerine daha sistemli ve kapsamlı akademik çalışmalar göreceğiz. Bu çalışmalar ile birlikte Türkiye'deki medya özgürlüğü durumu hakkındaki tablo daha net ortaya çıkacaktır. Ancak şu aşamada dahi, Türkiye için söylenecek sözler bellidir ve durum pek de iç açıcı değildir.

Özellikle Başkanlık Sistemi'ne geçiş ile birlikte, yasal çerçeve büyük oranda Cumhurbaşkanlığı'nın talimatlarından müteşekkil bir hal almıştır. Bu da, aynı zamanda AKP Genel Başkanı olan Cumhurbaşkanının muhalif ve alternatif sesleri kendi partisinin selahiyeti için susturmasının önünü açmıştır. Cumhuriyet yasalarının otoriter karakteri, keyfi ve tahmin edilemez talimatlar ile yer değiştirmiştir. Bununla birlikte, iktisadi bağımlılığı tespit edebilmemiz için ulaşmamız gereken verileri şeffaflık sorunları yüzünden artık elde edememekteyiz. Varlık Fonu'nun kurulmasıyla birlikte, adeta paralel bir bütçe ortaya çıkmıştır ve bu bütçe ne hukuki denetime tabidir ne de kamuoyunun erişimine açıktır. Bu durum bile başlı başına iktisadi enstrümanların medyayı kontrol etmek için nasıl kullanılabileceğinin kanıtıdır. Öte yandan, kamusal tartışmanın kalitesi düşük, toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren hükümet yanlısı gazetecilerin ise etkisi büyüktür. Gerek geleneksel medyada, gerekse sosyal medyada toplumu kamplara ayırma ve

Özellikle Başkanlık Sistemi'ne geçiş ile birlikte, yasal çerçeve büyük oranda Cumhurbaşkanlığı'nın talimatlarından müteşekkil bir hal almıştır. Bu da, aynı zamanda AKP Genel Başkanı olan Cumhurbaşkanının muhalif ve alternatif sesleri kendi partisinin selahiyeti için susturmasının önünü açmıştır.

Özgür
bir
toplum
için...

onların arasındaki medeni diyalogu tahrip etmek için kutuplaştırıcı bir dil kullanma oldukça yaygındır. Bu durum, medeni bir tartışma ortamını zehirlemekle kalmamakta aynı zamanda kamusal tartışmanın niteliğini oldukça zayıflatmaktadır.

2019 senesinin 1 Ocak gününden, raporun tamamlandığı 2020 21 Haziran tarihine kadar, Türkiye'deki medya özgürlüğünün durumu olumsuz görünümünü korumakta ve gittikçe kötüleşmektedir. Sosyal medya platformlarının hala açık olması, internet medyasının gittikçe daha fazla izleyiciyle buluşması ve son yerel seçimlerde birçok büyükşehirin muhalefet partisi adayları tarafından kazanılması, dolayısıyla hükümet yanlısı basın kuruluşlarına belediye üzerinden para aktarılamaması, geride bıraktığımız dönemin olumlu sayılabilecek gelişmeleridir.

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

Sayı: 14 • Eylül 2020

TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ RAPORU 2019-2020

Burak Bilgehan Özpek

Çankaya Mahallesi Atatürk Bulvarı No: 160 D: 10, Çankaya, Ankara

(312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

[f](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukarastirmalari](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [t](https://twitter.com/ozgurlukar) [ozgurlukar](https://twitter.com/ozgurlukar)